

УДК 069.5:7.02]:(477):(450.341)

Цитування:

Геращенко О. О., Овчарек В. Є., Леонтєва О. В. Українське сучасне мистецтво в міжнародному просторі на прикладі проекту «Hope!» («Надія!»). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 4. С. 237–242.

Gerashchenko O., Ovcharek V., Leontieva O. (2024). Ukrainian Contemporary Art in International Space (on the example of the project Hope!). *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 237–242 [in Ukrainian].

Геращенко Ольга Олександрівна,
магістр Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
заступник директора Центру української
культури та мистецтва
<https://orcid.org/0009-0008-9757-4647>
olga.muz@dolesko.com

Овчарек Володимир Євгенович,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0002-9857-4103>
vovcharek@dakkim.edu.ua

Леонтєва Олена Валеріївна,
старший викладач кафедри
мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0002-9612-4053>
dme2121.oleontieva@dakkim.edu.ua

**УКРАЇНСЬКЕ СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРИ
НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ «НОРЕ!» («НАДІЯ!»)**

Мета статті – описати смислове та організаційне наповнення проекту «Hope!» («Надія!») на 56-й Венеційській бієнале в контексті реакції мистецтва на ситуацію в Україні протягом 2014–2024 рр. **Методологія дослідження** ґрунтується на загальнонаукових теоретичних методах аналізу, синтезу та абстрагування, використано компаративний метод та метод спостереження. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше в українському мистецтвознавчому дискурсі проєкт «Hope!» («Надія!») проаналізовано як «мистецьку хроніку війни» та на його прикладі актуалізовано значення українського сучасного мистецтва в міжнародному контексті. **Висновки.** Проєкт, який представляв Україну, було створено у формі колективної виставки індивідуальних художніх практик. Він зосередив увагу глядачів на військовий конфлікт, який росія у 2014 році розпочала на сході України, і став першим українським проєктом такого спрямування на Венеційській бієнале. У подальші роки цю тенденцію було продовжено, оскільки даний конфлікт було посилено країною-агресором до повномасштабної війни з 2022 року. Розглянуто специфіку Національного павільйону України, представленого проєктом «Hope!» («Надія!»), розробленого PinchukArtCentre (куратор – Бйорн Гельдхоф). Проаналізовано роботи Жанни Кадирової, Євгенії Белорусець, Артема Волокітіна, Анни Звягінцевої, Микита Кадана, Миколи Рідного та Сергія Жадана. Описано його як такий, де поєднано емоційну реакцію митців та певні процеси та події, що відбувались в Україні у 2014–2015 р. та як проєкт, який став зрізом тогочасних мистецьких тенденцій, орієнтованих на експерименти в межах комбінації художніх практик із проявленням емоційної складової (переживання автора=емоції глядача=поява оцінки ситуації, що відбувається в Україні). Майже десятирічний перерва між проєктами з України на 56-му та 60-му Венеціанських бієнале став одним із етапів пошуку українським мистецтвом власного «Я» на міжнародному артринку та засвідчив високий рівень емпатії вітчизняних митців.

Ключові слова: Національний павільйон України, Венеційське бієнале, сучасне мистецтво, артринок, війна, інсталяція, перформанс, Жанна Кадирова, Микита Кадан.

Gerashchenko Olga, Master National Academy of Culture and Arts Management, Deputy Director of the Centre of Ukrainian Culture and Art; Ovcharek Volodymyr, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Department of Art Expertise, National Academy of Culture and Arts Management; Leontieva Olena, Senior Lecturer, Department of Art Expertise, National Academy of Culture and Arts Management

© Геращенко О. О., 2024

© Овчарек В. Є., 2024

© Леонтєва О. В., 2024

Ukrainian Contemporary Art in International Space (on the example of the project HOPE!)

The purpose of the article is to describe the conceptual and organisational framework of the *Hope!* project at the 56th Venice Biennale in the context of how the art responded to the events in Ukraine which took place from 2014 to 2024. **The research methodology** is based on general scientific theoretical methods of analysis, synthesis and abstraction, complemented by the comparative and observational methods. **The scientific novelty** is that, for the first time in the Ukrainian art criticism, the *Hope!* project has been analysed as an 'artistic chronicle of the war'. The study highlights the importance of Ukrainian contemporary art in the international context through this example. **Conclusions.** The project, which represented Ukraine, was structured as a collective exhibition of individual artistic practices. It focused the visitor's attention on the military conflict initiated by Russia in the east of Ukraine in 2014, marking the first Ukrainian project of this nature at the Venice Biennale. In subsequent years, this trend continued as the conflict escalated into a full-scale war in 2022. The specifics of the Ukrainian National Pavilion, represented by the project Hope! and developed by PinchukArtCentre (curated by Bjorn Geldhof), is examined. The works of Zhanna Kadyrova, Yevheniia Belorusets, Artem Volokitin, Anna Zviagintseva, Mykyta Kadan, Mykola Ridnyi, and Serhii Zhadan are analysed. The project is characterised as a blend of artists' emotional responses and reflections on particular processes and events that took place in Ukraine in 2014-2015. It is identified as a snapshot of contemporary artistic trends that merged experimental artistic practices with an emotional component (artist's experience = audience's emotions = perception of Ukraine's situation). The almost ten-year break between projects from Ukraine at the 56th and 60th Venice Biennales became one of the stages of Ukrainian art's search for its own 'I' on the international art market and testified to the high level of empathy of domestic artists.

Keywords: Ukrainian National Pavilion, Venice Biennale, contemporary art, art market, war, installation, performance, Zhanna Kadyrova, Mykyta Kadan.

Актуальність теми дослідження. Останнє десятиріччя вписане в новітню історію України як часи, стабільні своєю нестабільністю. Цю тенденцію сформувала та закріпила війна росії проти України, яка розпочалась у 2014 р. нападом на території східних областей. Стабільністю, змішаною зі сміливістю на весь світ заявляти про те, що відбувається, характеризуються й проекти українських митців на Венеційських біенале, проведених у період із 2015 по 2024 рр. У ці роки акцентами Національних павільйонів України та проєктів, представлених поза основною програмою біенале, є наголос на тому, в якій ситуації продукується сучасне українське мистецтво, яке на кшталт життєво важливого органу, фільтрує через себе події війни.

Тому у 2024 р. на поновлення актуальності нині претендує концепція Національного павільйону України, яка, попри унікальне візуальне наповнення, як і павільйони під час 57-ї, 58-ї, 59-ї та 60-ї Венеційських біенале, фактично є розмовою з усім світом про шлях України до свободи та – пунктирно – спробою завоювати прихильність міжнародної мистецької спільноти.

Аналіз досліджень і публікацій. У розлозі матеріалі О. Авраменко «Венеційська біенале'2015: оглядовий репортаж з виставки з елементами критики й аналізу» (2015), в контексті масової реакції митців-учасників з різних країн на глобалізаційні процеси у світі та колективне передчуття світових трансформацій, охарактеризовано проєкт «Надія» та інші проєкти української делегації, представлені поза основною програмою. Авторка, українська

мистецтвознавиця та кураторка виставок, яка відвідала біенале, перебувала на відкритті Національного павільйону України та ознайомила з візуалізацією іншими державами сучасних мистецьких процесів, зауважила, що загальний настрій 56-ї Венеційської біенале дзеркалить загальне передчуття неминучих змін світового устрою. При цьому, вона емоційно відзначила, що в цих змінах мало оптимізму, що «художники дуже чутливі до майбуття, що вони часто «вангують» своїми творами, навіть несвідомо. В основній експозиції виявлена дивна одноманітність досить апокаліптичного світовідчуття та песимістичного погляду в майбутнє дуже багатьох митців різних країн» [2, 62].

Загалом, рефлексія на тему проєкту «Надія!» вибудована довкола теми війни, яка на той час вже розгорілась на східних територіях України та, загалом, довкола реакції мистецтва на локальні військові конфлікти у світі. Схожі наративи звучать в статті О. Ліщинської «Українське візуальне мистецтво як висловлювання: від Євромайдану до військового протистояння на Сході України» (2015), яка характеризує участь українських митців як найяскравішу мистецьку акцію міжнародного масштабу, в якій звучить осуд війни і дії росії, які її спричинили. Вчена характеризує назву павільйону «Надія» як символічну й таку, що «має політекстуальний характер: з одного боку, прозорий павільйон демонструє відкритість України, надію на гідне мирне майбутнє; з іншого, – апелює до відчуття гострої несправедливості з приводу арешту і утримання в ув'язненні російською федерацією Надії Савченко» [6, 83].

Л. Турчак у дослідженні хронології участі України у Венеційській біенале з 2001 р., охарактеризувала Національний український павільйон як такий, де участь взяло молоде покоління художників та концепція якого привертала увагу до нападу росії на східні території України [7]. О. Чепелик дослідила проєкт «Надія!», порівнюючи контексти, «в яких діяли представники різних поколінь» та охарактеризувала його як «Проєкт дуже європейський, що і було надзавданням; він демонструє, що ми стримані, виважені, цивілізовані, що ми є більше європейцями, ніж інші країни ЄС – і в цьому є якась штучна інтонація: адже країна, яка стікає кров'ю, що боїться образити поважне європейське товариство своїми ранами, щоб їй не показали на двері за зухвалість...» [10, 261–262].

Мета дослідження – описати смислове та організаційне наповнення проєкту «Надія!» на 56-й Венеційській біенале в контексті реакції мистецтва на ситуацію в Україні протягом 2014–2024 рр.

Виклад основного матеріалу. Куратор 56-ї Венеційської біенале, Оквуї Енвезор, оголосив гаслом події All the World's Futures («Усе майбутнє світу») [9]. Своє бачення гасла візуалізували 136 митців з 53 країн, 89 національних павільйонів, 44 проєкти поза основною програмою та основний проєкт – міжнародна виставка (зокрема й митець-учасник цієї виставки від України – Микола Рідний) [8].

Національний павільйон України, під назвою Hope! («Надія!») був організований PinchukArtCentre, за кураторства заступника артдиректора інституції Бйорна Гельдхофа. Комісаром виступило Міністерство культури України, проте це було радше формальністю, аніж дієвістю: так, внаслідок відсутності обцяного фінансування проєкту відбулось усунення двох із трьох кураторів проєкту, Оксани Баршинової й Михайла Рашковецького. Щодо офіційних заяв, то Міністерство культури України, яким було наголошено на тому, що «метою участі України у 56-й Венеційській біенале має бути презентація сучасної української культури як невід'ємної частини європейського і світового культурного простору» [3], надалі декларувало, що «український павільйон – це уособлення нової прозорості України, що відкривається світові. На тлі нещодавніх історичних подій та всупереч нинішньому збройному конфлікту в країні, цим виставковим проєктом молоде покоління митців України виголошує свою віру у майбутнє своєї держави» [1].

«Надію!» було розміщено в туристично привабливій локації Венеції, на набережній Семи мучеників (Riva dei Sette Martiri), у спеціально зведеній скляній конструкції – кубі-павільйоні, прозорість якого декларувала принцип прозорості української держави. Проєкт за своєю формою є колективною художньою виставкою, де було представлено роботи Євгенії Белорусець, Артема Волокітіна, Анни Звягінцевої, Микита Кадана, Жанни Кадирової; учасників формації «Відкрита група»; спільного проєкту Сергія Жадана і Миколи Рідного «Сліпа пляма».

О. Чепелик, аналізуючи стосунки між мистецтвом та суспільством, описала настрої періоду творення українськими художниками робіт для 56-ї біенале як такий, де «Старий світ сходиться з історичної сцени і, з огляду на Україну, можна сказати, що він іде закривавленим» [10, 259]. Віктор Пінчук, фонд якого надав підтримку представленню української делегації, зробив акцент на тому, що під час 56-ї Венеційської біенале голосами сучасного національного мистецтва стало «молоде покоління незалежних, безкомпромісних, критично мислячих митців», які «є новими послами країни» [1].

Бйорн Гельдхоф охарактеризував Національний павільйон України як суперечливий простір: «Митці пропонують глядачеві гостре трактування подій, яке протистоїть ідеалам чи сподіванням, сформульованим архітектурою павільйону... демонструють критичне та неупереджене ставлення до конфлікту, але проявляють свою особисту солідарність та відданість Україні» [1].

Відповідно до кураторської концепції, всі представлені в проєкті митці належать до молодого покоління, яке декларує віру в майбутнє держави, на тлі історичних процесів та попри війну росії проти України. У такому випадку вона розглядається як рушійний елемент як в розробці загального бачення Національного павільйону України, так і в створенні індивідуальних художніх практик.

Так, робота Жанни Кадирової під назвою «Натовп. День» є шестиметровим панорамним колажем із вирізок газет з різних країн, виданих 16 березня 2015 р. Тобто рівно через рік після так званого «референдуму» 15 березня 2014 р., коли шляхом масових фальсифікацій Крим відійшов Росії. Цей колаж став портретом натовпу, який біг по своїх справах у річницю цієї події, коли в Україні оманливим шляхом був відібраний Кримський півострів, що змінило світовий геополітичний ландшафт. Жанна Кадирова вирізала обличчя людей в

хаотичному порядку та скомпонувала їх у новій (бодай навіть газетній) реальності, немов відбиток ситуації, що трапилася. При цьому всі людські постаті контрастували між собою країною проживання, расою, соціальним статусом тощо. Мисткиня так також представила спільні й відмінні риси друкованих ЗМІ різних країн та їхню реакцію на цей злочин держави-агресора. Організатори резюмували: «У часи, коли увесь світ переживає соціальний неспокій, коли люди повсюди виходять на вулиці заради змін, Жанна Кадирова презентує нам непокірний натовп, анонімний, мультикультурний, що співпереживає» [1].

Інсталяція авторства Микити Кадана під назвою «Труднощі профанації» (2015) є авторською інтерпретацією теми війни як конфлікту ідеологій. Центром інсталяції став символічний паросток квасоліни, що сходить між руїн. Він якраз-то і є символом надії та початку нового життя там, де, здавалось би, назавжди залишаться лишати руїни. Митець у своїй роботі розмірковує, що «про надію говорити варто лише щоб її вичерпати, переступити через неї, як через поріг, опинитися по інший бік. Тільки тоді ми можемо спокійно і з посмішкою йти по палаючій землі, несучи повну відповідальність за свій вибір» [1].

Артем Волокітін у монументальній живописній роботі «Видовище – 1» (2015) демонструє бачення війни як різновид видовища, центром якого є насилля. Митець використав тему взаємозв'язку жадливого та красивого на прикладі зображення різних видів вибухів, на тлі розмитого горизонту, який ще більше підкреслює смертоносну велич військових дій. Життєдайність поняття надії митець описує як речовину високої концентрації, навіть незначна кількість якої має здатність міняти реальність.

Текстильно-металева «Клітка» Анни Звягінцевої копіює місце утримання підсудних в українських судових установах під час засідань, є емоцією мисткині на злочинні дії вітчизняної судової системи, яка переслідувала членів кураторського об'єднання «Худрада», членкинею якої була й сама учасниця «Надії!». Творіння актуалізує переконання про те, що ідея верховенства права хоч і звучить все гучніше, проте не на повну силу. Але, все-ж, існування цієї роботи уособлює сподівання на те, що система рано чи пізно буде зруйнована. Адже ідея «Клітки» балансує на противазі опори під ногами та хисткості, сили й слабкості, міці й ламкості, свободи й неволі, дотримання принципів права і беззаконня.

Інсталяція, розроблена Євгенією Белорусець, була присвячена страху тих, хто опинився в окупації та намагається вижити, перебуваючи «між двох вогнів» та складалась із денної й нічної частини. Денна частина представила постать шахтаря, який постає/зникає з цигаркового диму. Зворотна частина монументального зображення є шпальтою уявної «Сьогоднішньої газети», що є хронікою життя «за обрієм війни». Це дуже символічний образ, оскільки серед мешканців східних територій, які на момент бієнале не були підконтрольні ані російським окупантам, ані українським військам, значна кількість саме людей цієї професії, які намагались вижити й врятувати своїх близьких та шахти як чи не єдині джерела заробітку. Нічна частина візуалізована в слайд-шоу, яке з'являється після заходу сонця на одній зі скляних стін Національного павільйону України. Мисткиня у такий спосіб розповідала гостям бієнале про життя шахтарів, яке складається із регулярного зникнення під землею та поверненням звідти. А, надто, якщо врахувати, що вони опинились в епіцентрі війни.

Учасники Відкритої групи презентували в межах «Надії!» відеоінсталяцію з 9 екранів під назвою «Синонім до слова «чекати», де в режимі реального часу демонструвались 9 вхідних дверей, розташованих у домівках в різних регіонах України. Їх об'єднав один факт: із цих дверей незадовго до початку відеозйомки на службу були призвані солдати. Як противага і нагадування про те, що з іншого боку дверей їх завжди чекають, там є затишок рідного дому – фотографії родинних обідніх столів. Для того, щоб продемонструвати єдність із рідними призовників, із травня по листопад, поки тривала 56-а Венеційська бієнале, навпроти екранів сидів один з учасників Відкритої групи (Антон Варг, Юрій Білей, Павло Ковач, Станіслав Туріна) за столом, схожим на ті, що на фото. Допоки один із солдатів не переступав на відео поріг рідної домівки – митець за столом не їв та не пив. «Синонім до слова «чекати» уособив стійкість тих, хто пішов на війну, і тих, хто залишився їх чекати, плекаючи в серцях надію на те, що війна скоро завершиться і рідна людина знову буде поруч. У такий спосіб «Відкрита група» змістила акцент зі сприйняття війни як чогось масштабного – у їхньому вимірі війна про біль кожної родини, в життя якої вона прийшла. Як і про те, що вона міняє ритм життя кожного, кого вона торкається, на режим очікування та надії.

Інсталяцію «Сліпа пляма» (2014), було скомпоновано з фрагментів поетичних рядків Сергія Жадана й банера великого формату, розробленого Миколою Рідним, як два погляди на тему війни. Банер являв собою зафарбовану чорним кольором площину-фотографію, де наявне невеличке незафарбоване вічко як символ оригінального фото-зображення, як зримий «уришок» реальності. За кожною з наявних поезій Сергія Жадана приховано життєву історію реальних та вигаданих осіб, життя яких триває на тлі війни, що розгорілась на східних територіях України. Митці акцентували, що таких сліпих плям як результату сприйняття світу й реалій війни людиною, існує дуже багато. «Сліпа пляма» є й критикою ЗМІ, які в умовах війни подекуди звужують реальність, виривають із правдивого контексту події та постаті, викривляють справжність або спрощують її, внаслідок акценту лише на сухих фактах. Натомість, чорне тло символізує силу пропаганди як свідомий акт знищення реальної картини воєнних дій та акценту на вигідних зацікавленим сторонам подіях: «Пропаганда, яку створює машина війни, призводить до сліпоти суспільства. Її уособлює бінарне бачення, що створює «нас» та «їх», «братів» та «ворогів», «громадян» та «чужинців», без реального базису для цих протиставлень...» [1].

З точки зору суспільної нагальності, «Надія!» стала публічним актом мистецької консолідації з українським народом. Кожен художник як емпат (що є невід'ємною рисою професії) «профільтрував» війну через себе, і, відповідно до сталих художніх практик, матеріалізував оцінку подій на свій манер. Попри проаналізоване різноманіття, об'єднувальною рисою стала емоційність, навіть якщо подекуди була замаскована під актуальні мистецькі форми (перформанс, відеоінсталяція тощо). Прозорість куба жодним чином не применшила її. Радше, навпаки, посилила: через його конструктивні особливості та місце розташування, кожна робота була під суцільною цілодобовою увагою великого потоку венеційців і туристів.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше в українському мистецтвознавчому дискурсі проект «Нора!» («Надія!») представлений на 56-й Венеційській бієнале проаналізовано як «мистецьку хроніку війни» та на його прикладі актуалізовано значення українського сучасного мистецтва в міжнародному контексті.

Висновки. Проект «Надія» став першим у ланцюжку концепцій Національного

павільйону України (та проектів поза офіційною програмою) в період із 2015 по 2024 рр., якими увагу світової мистецької спільноти й широкого загалу відвідувачів бієнале було повернуто до воєнного конфлікту на українських землях. Використання різноманітних засобів виразності, куратори та митці-учасники працювали у двох напрямках: документування фактів війни й рефлексія на цю тему (On vacation («У відпустці»), 2015; Piazza Ucraina, 2022; «Російське сучасне бароко», 2024; «Плетіння сіток», 2024; «З України: сміливі мрії», 2024 р. та ін.) та оцінка соціально-політичної ситуації («Парламент», 2017; «Падаюча тінь «Мрії» на сади Джардіні», 2019, «Фонтан виснаження, 2022, та ін.).

Майже десятирічний проміжок між проектами від України на 56-й та 60-й Венеційській бієнале став одним з етапів пошуку українським мистецтвом власного «Я» на міжнародному артринку та засвідчив високий рівень емпатії вітчизняних митців. Вони й в реальному, і в алегоричному сенсах плекають «Надію!» на припинення війни й на те, що Україна буде почута міжнародною спільнотою.

Література

1. «Надія!», національний павільйон України на 56-й Міжнародній виставці мистецтв у Венеції – La Biennale di Venezia. *PinchukArtCentre*. URL: <https://pinchukartcentre.org/ua/exhibitions/28178> (дата звернення 04.10.2024).
2. Авраменко О. Венеційська бієнале'2015: оглядовий репортаж з виставки з елементами критики й аналізу. *Сучасне мистецтво*, 2015. № 11. С. 61–71.
3. В Міністерстві культури презентовано концепцію участі України у Венеціанській бієнале. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247867214> (дата звернення: 01.10.2024).
4. Леонтьєва О. Проблематика дослідження сучасного українського мистецтва в проектах венеційської бієнале. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 09 листопада 2023 р.). Київ : НАКККіМ, 2023. 78–80 с.
5. Леонтьєва О. Роль жінок-художниць у презентації сучасного українського мистецтва на венеційській бієнале: гендерний аналіз. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2024. № 2. С. 152–158. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2024.308379>.
6. Ліщинська О. Українське візуальне мистецтво як висловлювання: від Євромайдану до військового протистояння на Сході

України. *Українознавчий альманах*, 2015. № 18. С. 82–85.

7. Турчак Л. І. Україна на Венеціанських бієнале. *Вісник Київського Національного університету культури і мистецтв*, 2018. № 38. С. 290–300.

8. У Венеції відкривається 56-та бієнале сучасного мистецтва. *LB.UA*. URL:https://lb.ua/culture/2015/05/07/304152_venetsii_otkrivaetsya_56aya_biennale.html (дата звернення: 01.10.2024).

9. Філевська Т. Венеційська бієнале: український слід. *Korydor*. URL:<https://korydor.in.ua/ua/censure/venecija-bijenale-ukraina.html> (дата звернення: 05.10.2024).

10. Чепелик О. Діалог поколінь: Проекти Надія на Венеційській бієнале та На межі в ПінчукАртЦентрі. *Сучасне мистецтво*, 2015. № 11. С. 259–279.

References

1. “Hope!”, National Pavilion of Ukraine at the 56th International Art Exhibition in Venice – La Biennale di Venezia (2015). PinchukArtCentre. URL:<https://pinchukartcentre.org/ua/exhibitions/28178> [in Ukrainian].

2. Avramenko, O. (2015). Venice Biennale 2015: Review Report from the Exhibition with Elements of Criticism and Analysis. *Modern Art*, 11, 61–71 [in Ukrainian].

3. The Ministry of Culture Presented the Concept of Ukraine's Participation in the Venice Biennale (2015). Government Portal. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/247867214> [in Ukrainian].

4. Leontieva, O. (2023). Problems of the Study of Contemporary Ukrainian Art in the Projects of the

Venice Biennale. *Cultural and Artistic Studies of the XXI Century: Scientific and Practical Partnership: Materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (Kyiv, November 09, 2023), 78–80 [in Ukrainian].

5. Leontieva, O. (2024). Role of Women Artists in the Presentation of Contemporary Ukrainian Art at the Venice Biennale: Gender Analysis. *Herald of the National Academy of Culture and Arts Management*, 2, 152–158. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2024.308379> [in Ukrainian].

6. Lishchynska, O. (2015). Ukrainian Visual Art as Expression: From Euromaidan to Military Confrontation in Eastern Ukraine. *Ukrainian Studies Almanac*, 18, 82–85 [in Ukrainian].

7. Turchak, L. I. (2018). Ukraine at the Venice Biennale. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts*, 38, 290–300 [in Ukrainian].

8. The 56th Biennale of Contemporary Art Opens in Venice (2015). *LB.UA*. Retrieved from: https://lb.ua/culture/2015/05/07/304152_venetsii_otkrivaetsya_56aya_biennale.html [in Ukrainian].

9. Filevska, T. (2015). Venice Biennale: Ukrainian Footprint. *Korydor*. Retrieved from: <https://korydor.in.ua/ua/censure/venecija-bijenale-ukraina.html> [in Ukrainian].

10. Chepelyk, O. (2015). Dialogue of Generations: Projects Hope at the Venice Biennale and on the Edge at PinchukArtCenter. *Modern Art*, 11, 259–279 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 09.10.2024
Отримано після доопрацювання 12.11.2024
Прийнято до друку 22.11.2024*